

Over de tekstkeuze

In het leesrooster is Gen. 12 vóór Gen. 11 geplaatst. De lezing van het verhaal van de mensen die met hun toren tot de hemel wilden reiken (Gen. 11) biedt interessant vergelijkingsmateriaal bij het evangelie van de hemelvaart. En Gen. 15, waarin sprake is van het verbond tussen God en Abram, laat zich goed horen op het feest van het nieuwe verbond, Pinksteren. Op de tussenliggende zondagen is echter niet genoeg plaats voor alle verhalen over Abram in Gen. 12-14. Om geen daarvan te hoeven laten vallen is Gen. 12 op deze vreemde plaats gezet.

Aan deze noodsprong kleven wel enkele bezwaren. Gen. 1-11 is immers een duidelijk geheel. Met Gen. 12 begint een geheel nieuwe episode in de geschiedenis van Gods handelen met deze wereld. Het gaat nu niet meer om de mensheid in haar geheel, maar om één mens en pas via die ene over heel de wereld. En voorzover Gen. 12 aansluit bij het voorafgaande lijkt dat vooral juist op Gen. 11 betrekking te hebben. Want Gods belofte aan Abram in 12,3 dat Hij zijn naam groot zal maken kan gezien worden als een reactie op het streven van de torenbouwers van Babel om zichzelf een naam te maken (11,4). Aan de andere kant biedt deze volgorde van lezingen een goede gelegenheid om in te gaan op de beroemde stelling van Gerhard von Rad dat Gen. 12, 1-3 niet alleen als de afsluiting van de 'oergeschiedenis' is te zien maar ook als de sleutel tot het juiste verstaan van deze eerste elf hoofdstukken van Genesis.¹ De heilsgeschiedenis van Israël en de geschiedenis van de volkerenwereld hebben alles met elkaar te maken. Gen. 1-11 is dan niet alleen het verhaal dat verklaren moet waarom de wereld en de mensen zijn zoals ze zijn. Het laat ook zien dat God in Israël heel de wereld op het oog heeft.

Gen. 12,1-3 in zijn context

Bij een eerder commentaar over dit bijbelgedeelte in dit tijdschrift werd er al op gewezen dat het van belang is om de aandacht niet te beperken tot de bekende eerste drie verzen van dit hoofdstuk.² Het verhaal van de belofte aan Abram is ingekaderd door twee passages die nauw aan elkaar verwant zijn, namelijk Gen. 11, 27-32 en 12, 4-9. In beide is sprake van een reis, die op nagenoeg dezelfde wijze wordt beschreven (11, 31 en 12,5). In dit verband kan men het centrale gedeelte 12, 1-3

zien als verklaring waar men de inspiratie vandaan haalde om de gestokte reis voort te zetten. Ook Terach was immers van plan geweest naar Kanaän te gaan. Maar hij kwam niet verder dan Haran. In feite was hij daarmee niets opgeschoten, want zowel Ur als Haran staan bekend als centrum van verering van de maangod. Om werkelijk verder te gaan en tot iets nieuws te komen is blijkbaar meer nodig. Daarover gaat het nu in Gen. 12,1-3.

Door te letten op de context valt ook op dat de geschiedenis van Abram anders begint dan men misschien verwacht zou hebben, namelijk niet met het in Genesis bij alle hoofdpersonen gebruikelijke 'dit zijn de geboorten van...', zoals bijv. in 11,27 bij Terach. De geschiedenis van Abram begint heel anders en wel met het feit dat de Here hem aanspreekt. Dat is heel bijzonder zoals ook wordt opgemerkt in de Midrasj: 'Tien generaties waren er van Noach tot Abraham en de Heilige – gezegend zij Hij – sprak met geen van hen behalve met Abraham' (*Beresjit Rabba* 39).

Gezegend

In Gen. 12 gaat het in de eerste plaats om de zegen die Abram krijgt. Juist als we letten op het verband met de 'oergeschiedenis' valt op dat deze zegen betrekking heeft op zaken waarover in Gen. 3, 16-19 een vloek werd uitgesproken. Deze vloek was gericht tegen de aarde, het verwekken van kinderen en de menselijke arbeid. Abram wordt gezegend met land, hij krijgt een nakomeling toegezegd bij wijze van uitzondering op de natuurwetten voor het verwekken van kinderen, en over de aardbodem klinkt nu niet meer de vloek over Adam maar de zegen over Abram. Tegenover het verhaal van God die zich in zijn vloek afwendde van de mens en zijn wereld staat hier het hoopvolle bericht van God die zich solidair verklaart met de mensheid.³

1. G. von Rad, *Das erste Buch Mose*, ATD 2-4, Göttingen 1976¹⁰, blz. 116-118 en *Theologie des Alten Testaments*, München 1982⁸, blz. 174-178.
2. P.C. Beentjes, *De eerste dag*, jaargang VII, afl. 3 (zomer 1983), blz. 10; vgl. ook C. Westermann, *Genesis*, BK I/2, Neukirchen-Vluyn 1981, blz. 167.
3. Zie voor deze betekenis van het Hebreeuwse 'zegenen' J. Scharbert in *TWAT I*, Sp. 825 en 840; vgl. ook G. Wehmeier in *THAT I*, Sp. 368-369.

Hoofdlezing

Genesis 12

Lied van de week

LB gezang 3

Lectionarium 1969

(tussen haken oudkatholieke varianten)
eerste lezing: Handelingen 15, 1-2 en 22-29
(Joël 2, 21-27)

psalm: ps. 67 (R vs 4)

epistel: Openbaring 21, 10-14 (21, 22 t/m 22,5)

vers voor het evangelie: Joh. 14, 23

evangelie: Johannes 14, 23-29

TeNaCH

torah: Genesis 12 (11)

psalm: ps. 9

haftarah: Jozua 20 en 21

Klassiek

(met lutherse zondagslied)

introitus: Jesaja 48, 20 bij ps 66

epistel: Jakobus 1, 22-27

graduale: Surrexit Christus

alleluia: Joh. 16,28

evangelie: Johannes 16, 23-30

offertorium: ps. 66, 8-9 en 20

communio: Ps. 96, 2

(LB gezang 48)

Bachcantate: 'Wahrlich, wahrlich, ich sage euch',

BWV 86

Thema van de week

Leven in beloofd land – zijn ongekende gang.

Op school

Richteren 9

Handelingen 1, 1-11 (nb vs 7!)

kleur: wit

gebed

(*Missale Romanum*)

Almachtige God,

geef dat wij deze blijde dagen

ter ere van de verrijzenis van de Heer

met toewijding vieren,

om in alles wat wij doen

te getuigen van hetgeen wij nu gedenken

Door onze Heer, Jezus Christus.

(*vlaams gemeenschapsmissaal*)

Heer onze God,

zie genadig neer op uw gemeenschap

die in de naam van Jezus

hier verzameld is.

Wij bidden

dat uw heilige Geest ons leert

en in herinnering brengt

al wat de Heer heeft gezegd.

Dan zullen wij zijn gebod volbrengen

en voor elkaar

liefde, vrede en vreugde zijn.

Door Jezus Christus, onze Heer.

(*Henk Jongerius*)

God, onze Vader,

laat de aarde

uw woning worden

waar de Geest

van Jezus uw Zoon

ons spreken en handelen

richt op gerechtigheid,

verzoening en bevrijding;

richt zo alle mensen op

tot waarachtig leven,

deze dag en al onze dagen

tot in uw eeuwigheid. Amen.

Rogate – Bidt! (Joh. 16)

Over de liturgie

(J.P.B.)

Zondag Rogate. Hoe is deze zondag toch aan deze naam 'bidt' gekomen? De eerste woorden van de liturgie staan in een totaal andere toon: stem van gejuich, zo wordt deze zondag dan ook wel genoemd: Vocem iucunditatis, maar Rogate is de hoofdnaam geworden. De gebruikelijke verklaring is, dat er op deze zondag biddagen werden afgekondigd, de feriae rogationis en natuurlijk heeft het daarmee te maken. Maar die biddagen hadden weer met hemelvaart te maken en omringen die dag samen met de week van zondag 'Verhoor!' Die biddagen zitten daar liturgisch gezien dus op een bijzondere plaats. Maar we zagen toch ook al eerder (zondag Jubilate, ook psalm 66!), dat aanroepen en aanbidden een tweeling vormt met bidden, smeken en roepen, zie Psalm 66, 17. Bidden is nooit ver weg als er gejubeld wordt – zie ook het Grote Gloria, dat uit de engelenzang voortgekomen is en het Agnus Dei, het 'Lam Gods, ontferm u', omvat in het midden!

Joh. 16, 23v over blijdschap en bidden is hier dan ook bijzonder terzake! De liturgie leeft van dat gaan van roepen naar smeken, van smeken naar dankzeggen. Midden in de 'eucharistie', de dankzegging klinkt het Agnus Dei opnieuw om te danken en te bidden samen met allen wier leven gebroken werd en wordt zoals het zijne.

Dankend gedenken leidt tot: 'Heer, gedenk ons!' én omgekeerd, zie de geschiedenis van Abraham, horend en roepend, tastend naar 'een donker licht' (gez. 3).

Kinderen in de kerk: zegenen

(K.v.B.)

Gesprek met de kinderen

Op het allerlaatste moment in de kerk worden de mensen gezegend. De dominee spreidt zijn armen en handen uit, alsof zij/hij de woorden die gezegd worden op de mensen neerlegt om mee naar huis te gaan. Als je gezegend wordt, dan word je in het zonnetje gezet van God. Niet zomaar. Jij mag weer andere mensen in het zonnetje zetten. Maar hoe doe je dat dan?

Daarvan wil ik jullie een klein verhaal vertellen:

In de straat waar Henk ook woont, is een mevrouw heel erg ziek. Het is de moeder van Arie, waar Henk weleens mee buitenspeelt. Arie zegt: 'Mijn moeder is heel erg ziek'. Als Henk thuiskomt, maakt hij een tekening voor Arie's moeder. Hij vraagt een envelop aan zijn moeder en doet de tekening in de bus. Arie's moeder wordt er helemaal blij en warm van.

Dat is zegenen: de ander moed geven, blij maken. Het verhaal van Abram, waar we vandaag van horen, gaat daar over. Abram moet op reis naar een ver land. Maar hij gaat omdat hij weet dat God dat van hem verwacht. God zegenet Abram. God zet Abram in het zonnetje. Hij geeft hem moed. Hij maakt Abram blij als Hij belooft dat Abram de oudste zal zijn van een groot volk. En Abram zal tot zegen zijn. Hij mag anderen moed geven, in het zonnetje zetten.

Verwerking

Kunnen jullie iets bedenken om iemand die je kent en dat nodig heeft, in het zonnetje te zetten? Denk ook eens aan

Aanknopingspunten bij de tijd van het kerkelijk jaar

In de evangeliëlezingen in de tijd voor hemelvaart gaat het doorgaans over de manier waarop Jezus zijn discipelen voorbereidt op zijn vertrek (Joh. 16,5 vv.). Daarbij belooft Hij ze de Trooster (vgl. ook Joh. 14,15 vv.). De discipelen moeten nu verder zonder hun Heer. Ze moeten leren leven met en vanuit de belofte. Dat is te vergelijken met datgene waarvoor Abram staat. Het enige wat hij heeft is Gods woord. Pas gaandeweg ontvangt hij land en een zoon. En onderweg heeft hij nog tal van grote problemen te overwinnen. Gen. 12-14 staat er vol van. Pas in Gen. 15 lezen we van een tastbaar teken van Gods verbond, te vergelijken met wat de discipelen ervaren op het Pinksterfeest.

In Gen. 12 lezen we hoe in Abram alle volkeren gezegend worden. Juist die gedachte van wereldwijd heil komen we ook tegen in de overige lezingen in het Nieuwe Lectionarium voor deze zondag, zij het dat het in beide gevallen gaat om een vers uit de context van de voorgeschreven perikoop. Het gaat hier om de vergadering van de apostelen te Jeruzalem, één van de oudste besprekingen over de spanning tussen jodendom en christendom (Hand. 15). Van doorslaggevend belang is hier het geloof dat 'God van meet af aan erop bedacht geweest is een volk voor zijn naam uit de heidenen te vergaderen' (vs. 14). En in het visioen van de nieuwe hemel en de nieuwe aarde zoals beschreven in Openb. 21 is sprake van God die woont bij de mensen 'en zij zullen zijn volken zijn en God zelf zal bij hen zijn' (vs.3).

Tenslotte kan hier nog gewezen worden op de overeenkomst tussen Gods bevel aan Abram om weg te gaan en Jezus' opdracht aan zijn discipelen vóór zijn hemelvaart: 'gaat heen, maakt alle volken tot mijn discipelen' (Mat. 28, 19); een opdracht die gepaard gaat met zijn zegen (vs. 20).

De vrome verbeelding over Abram

Het feit dat Abram al 75 jaar oud was toen hij gehoor gaf aan de oproep om uit Haran te vertrekken (Gen. 12,4) roept de vraag op naar wat er vóór die tijd allemaal met hem is gebeurd. Net zoals bij de eerste dertig jaar van het leven van Jezus grotendeels het geval is, blijft dat in het duister. In de joodse en de islamitische traditie is deze leemte opgevuld met allerlei verhalen over Abrams optreden in Ur.

Zie over Abraham in joodse, islamitische en christelijke tradities *Zoals gezegd is over Jozef en de aartsvaders*. Phoenix bijbelpockets 4, Zeist 1962, blz. 31 vv. en 83 vv. en het themanummer over dit onderwerp van het tijdschrift *Begrip*, no. 81 (sept./okt. 1986). Zie bovendien de kinderbijbel *Woord voor Woord* (O.T.), blz. 10 vv.

iemand die jarig is. We wensen de jarige toe: nog vele jaren! Dat is ook zegenen.

Lied

Liedboek voor de kinderen, dr. J.L. Klink, nr. 6 en 7.

Uit de mond van kinderen, Hans Bouma, nr. 2.

Gebet

Wij bidden om goede woorden voor de ander die we tegenkomen.

Help ons om tot zegen te zijn, en de ander in het zonnetje te zetten.

Het verhaal van de torenbouw te Babel laat zich natuurlijk goed vergelijken met hemelvaart van Jezus Christus. Daarbij valt de nadruk op dit gebeuren als kenmerk van macht. God geeft het zelf toe als hij het eensgezinde werk van de bouwers ziet: 'Nu zal niets van wat zij denken te doen voor hen onuitvoerbaar zijn'. We komen deze gedachte ook tegen in andere teksten in het Oude Testament. De zelfverzekerde machtige koning van Babel (!) roept volgens Jes. 14,13 in zijn hoogmoed uit dat hij ten hemel zal stijgen. En in Ezech. 31 wordt het hovaardige Assur beschreven als een ceder die reikt tot in de wolken. Maar al deze machthebbers komen ten val, tot in het dodenrijk. Zoniet Jezus Christus. Hij die zijn grootste kracht had in de vernedering tot de dood toe voert ten hemel ten teken van zijn heerschappij over hemel en aarde.

De tweede parallel die getrokken kan worden betreft de opdracht aan de discipelen. De engelen vermanen hen om niet naar boven te blijven kijken maar om de wereld in te gaan. Evenzo worden de mensen uit Babel verstrooid. Juist hier zijn ook de verschillen duidelijk. Het ene is een straf, het andere een opdracht. Het ene is verbonden met spraakverwarring, het andere gedragen door de voor iedereen te verstane boodschap (dat blijkt op Pinksteren) van het heil in Jezus Christus.

Behalve aan deze parallellen met het verhaal van Jezus' hemelvaart kan ook aandacht worden besteed aan het feit dat in Gen. 11 een bepaalde kijk op de menselijke cultuur wordt gegeven. Dat past goed bij de bezinning in het kader van het conciliair proces.

De opbouw van Gen. 11, 1-9

Het verhaal van de torenbouw zit goed in elkaar. Dat blijkt vooral als men let op de herhaling van bepaalde woorden en thema's. Het slot (vs. 9) grijpt duidelijk terug op het begin (vs.1-2): 'de verwarring van de taal van de gehele aarde' staat tegenover de 'éne taal op de hele aarde'. De plaatsaanduiding (Babel en Sinear), in beide gevallen versterkt door het woordje 'daar', onderstreept deze 'inclusie'. Vervolgens staat tegenover de menselijke overweging, welke wordt ingeleid met het woordje 'welaan', (vs. 3-4) de overweging van God ingeleid met hetzelfde woord (vs. 7). Daarbij valt ook de tegenstelling op tussen het naar de hemel gerichte streven van de mensen en Gods neerdalen, tussen het zich een naam maken en de verwarring

van de taal en tussen het niet verstrooid willen worden en de verstrooiing die uiteindelijk toch plaats vindt. In de middelste verzen (vs. 5-6) wordt verklaard hoe het tot die tegenstelling kon komen. Het is Gods constatering dat de mens nu alles kan wat hij zou willen; met andere woorden, dat hij als God is geworden. Het is te vergelijken met wat God opmerkte volgens Gen. 3,22. Tegen die achtergrond spreekt het vanzelf dat Hij ook hier ingrijpt.

Gen. 11,1-9 binnen de 'oergeschiedenis'

Behalve het genoemde verband met Gen.3 zijn er nog meer elementen die herinneren aan andere delen van de eerste elf hoofdstukken van Genesis. Het gegeven dat zij 'uit het oosten' kwamen sluit aan bij de situering van de hof van Eden in het oosten (Gen. 2,8). In Gen. 11,5 is sprake van de 'zonen der mensen'. Dat herinnert aan Gen. 6,1-4 dat verhaalt van de 'zonen der goden' en de 'dochters der mensen'. Zoals daar de godenzonen afdaalden naar de aarde, zo proberen hier de mensenzonen op te stijgen naar de hemel. In beide gevallen worden er grenzen overschreven.

Gen. 1-11 lijkt een zich steeds herhalende geschiedenis te bevatten, een soort golfbeweging. Steeds weer slaagt de mens er niet in om zijn bestemming te bereiken doordat de grens tussen God en mens vervaagt. Zo volgt op het paradijs de verdrijving, op het huwelijk der godenzonen de zondvloed en komt na de torenbouw de verstrooiing. Juist deze verdeling van de mensheid over heel de aarde komt overeen met de opdracht aan de mens volgens Gen. 1,28: 'vervult de aarde'.

Kritiek op de cultuur?¹

De vraag blijft hangen wat er nu zo slecht was aan het streven van de torenbouwers. Het lijkt erop alsof God alleen maar beducht is voor zijn eigen positie. Maar wanneer men God dat verwijt maakt keert men de zaken om. De vraag is veeleer of de mens kan omgaan met zijn onbegrensde mogelijkheden. Gods ingrijpen is dus niet zozeer een straf als wel een teken van genade. Hij neemt de moeite om de mens in het rechte spoor te zetten. Zo gezien is dit verhaal een goede inleiding op de nu volgende geschiedenis van Gods bemoeienis met Israël en via hen met heel de mensheid.

1. Zie over dit thema ook *Zoals gezegd is over de vloed en de toren*. Phoenix bijbelpockets 3, Zeist 1962, blz. 111 vv. en 128 vv.

4 mei 1989

Hoofdlezing

Genesis 11

Lied van de dag

LB psalm 47

Lectionarium 1969

(tussen haken oudkatholieke varianten)
eerste lezing: Handelingen 1, 1-11 (Daniël 7,9-14 of 2 Koningen 2, 1-15)
psalm: ps. 47 (R vs 6)
epistel: Hebréeërs 9, 24-28; 10, 19-23 (Efeziërs 1, 15-23)
vers voor het evangelie: Mat. 28, 19-20
evangelie: Lucas 24, 46 (49)-53

TeNaCH

torah: Genesis 11
psalm: ps. 9
haftarah: Jozua 21, 43-45

Klassiek

(met lutherse zondagslied)
introitus: Hand. 1, 11 bij ps 47
epistel: Handelingen 1, 1-11
graduale: ps. 47,6
alleluia: ps. 68, 18-19
evangelie: Marcus 16, 14-20
offertorium: ps. 47, 6
communio: ps. 68, 33-34
(LB gezang 228)
Bachcantate: 'Wer da gläubet und getauft wird', BWV 37

kleur: wit

gebed

(Missale Romanum)
Almachtige God,
laat ons juichen en blij zijn,
vol dankbaarheid,
omdat de hemelvaart van Christus,
uw Zoon,
ook onze verheffing is.
Zijn glorie bij U
is onze hoop,
want wij vormen
één lichaam met Hem
die ons Hoofd is:
Jezus Christus onze Heer.
Die met U leeft en heerst,
God in de eeuwen der eeuwen.

(Vlaams gemeenschapsmissal)

Almachtige God,
dit is de dag waarop Gij
ons voor ogen houdt
dat uw Zoon in heerlijkheid
naar U is toegegaan.
Zijn verheffing is onze hoop.
Nu reikt de aarde tot de hemel.
Geef dat wij trouw zijn
aan de opdracht van uw Zoon,
Jezus Christus, onze Heer.

(Henk Jongerius)

Eeuwige God,
open ons hart
voor al wat er geschreven staat
over uw Zoon,
open onze mond
om uw trouw bekend te maken
aan alle mensen,
open onze ogen
voor uw aanwezigheid onder ons
en doe ons delen in uw vrede,
deze dag en al onze dagen
tot in uw eeuwigheid. Amen.

Hemelvaartsdag

Over de liturgie

(J.P.B.)

In de liturgie, in het 'ordinarium', namelijk het credo is hemelvaart elke keer aan de orde als het 'gezetan aan de rechterhand van de Vader, vanwaar Hij komen zal' klinkt: daarom gaat het met hemelvaart en al wat daaraan voorafging liep daarop uit en het is dan ook niet zo gek om af en toe even wat nadruk te leggen op dat 'Hij': Hij en geen ander zal komen om te richten en Hem kennen wij, want Hij heeft het gericht gedragen en in Hem kennen wij de Vader in wiens naam Hij 'afdaalde uit de hemel'. Hij heeft de aarde aangeraakt met zijn voeten, Hij is zelfs gestorven en begraven in de aarde. Soms wordt het hemelvaartsgebeuren heel plastisch afgebeeld: alleen de voeten steken onder de wolk uit, dat is het laatste wat de mensen zagen. Is dat wel zo primitief of kan het gezien worden als een krachtig symbool van de verbinding tussen hemel en aarde, God en mens zoals een regel uit de paasnachtlofzegging het uitdrukt?

'Hoe liefelijk zijn op de bergen de voeten van de vreugdebode die vrede verkondigt...' (Jes. 52,7) – en die voetstappen drukte Hij, die van de hemel kwam en die nu omhooggevoerd die verbinding bevestigt met de hemel.

Het is precies het omgekeerde van Gen. 11,4: 'Welaan, laten wij ons een stad bouwen met een toren, waarvan de top tot de hemel reikt' – en wie aan de 'voet' van zo'n toren staat heeft zich een verbinding met de hemel verschaft.

Wij hebben ons niets verschaft via wankelende torenhoge denkstructuren, maar de verbinding is ons aangereikt.

Als dit alles geen reden is om hemelvaart te vieren? Desnoods dan maar door bij de liturgie van het dauwtrappen iets te willen weten van zijn voetstappen op deze, onze aarde, voetstappen die op aarde en in de hemel onvergetelijk blijven.

Kinderen in de kerk: tot in de hemel

(K.v.B.)

Gesprek met de kinderen

Misschien wil iedereen weleens een kijkje in de hemel nemen. Want we willen allemaal wel weten hoe het bij God is. Maar als je wilt weten, hoe het bij God is, dan moet je juist naar de aarde kijken. God is juist daar waar mensen op aarde op weg gaan.

Toch hebben de mensen geprobeerd om een toren te bouwen, heel hoog, om in de hemel te komen. Ze wilden zo machtig zijn als God. Wat een praatjesmakers waren het eigenlijk daar in Babel. Zij zouden dat weleens eventjes doen. En ze begonnen er vol moed aan. Al hoger en hoger. God zelf maakt daar een eind aan. De één begreep de ander niet meer. Het werd één en al verwarring, ruzie, onenigheid. De half-afgebouwde toren bleef achter. En de mensen trokken uit Babel weg.

Zouden ze onderweg leren dat de hemel, God-bij-mensen, is en niet hoog boven de mensen?

Veel en veel later staren de leerlingen ook naar de hemel. Want daar is ergens hun Meester. Maar Gods engelen roepen hen terug naar de aarde. Kijk nu niet langer naar boven, maar trek erop uit en vertel hoe Jezus, Zoon van God, bij mensen is.

Over de gebeurtenissen zoals beschreven in Gen. 11,1-9 is veel nagedacht en vooral veel gespeculeerd. Flavius Josephus meldt dat het initiatief tot de torenbouw uitging van Nimrod (vgl. Gen. 10,8-10). Zijn bedoeling was het om een schuil- en opslagplaats te hebben bij een eventuele nieuwe vloed. In een zeventiende eeuwse joods commentaar worden weer andere details toegevoegd. Zo zou de toren wel 40 km hoog zijn geweest en werd er bij de bouw niet veel gegeven om de dood van bouwlieden die naar beneden vielen. Veel groter was de consternatie als er één van de grote stenen neerstortte, omdat het zoveel moeite kostte die naar boven te krijgen.

Het verhaal van de torenbouw te Babel is een blijvende inspiratiebron gebleken in de beeldende en literaire kunst.¹ Bij de verwerking van deze geschiedenis werden vaak parallellen gezien met gebeurtenissen uit de eigen tijd.

De zestiende eeuwse dichter Edmund Spencer legt verband tussen Babel als de heerser van het oosten en Rome als Babel van het westen. Beiden zijn gevallen. Daartegenover staat Venetië dat wel blijft bestaan. Zijn grootheid is dan ook niet gebaseerd op kracht maar op verheven schoonheid.

Goethe neemt het op voor de bouwers. De gedachte achter de torenbouw was dat men zijn wortels niet wilde verliezen om contact te houden met de oorsprong, nu men noodgedwongen uit elkaar moest gaan op zoek naar weidegronden voor de kuddes.

Josef Ponten schreef zijn versie van het verhaal tijdens en na de Eerste Wereldoorlog. Het verhaal van de toren van Babel spiegelt voor hem de opkomst en neergang van het Duitse rijk zoals dat onder Bismarck was ontstaan.

Stefan Zweig (*Der Turm zu Babel*) verkeerde in dezelfde situatie. Maar bij hem is het streven van de torenbouwers tot een voorbeeld. Na de mislukking in Babel duurde het duizenden jaren voordat de mensen elkaar weer vonden in de eenheid van kunst, wetenschap en handel. Zo werd in Europa aan een nieuwe toren gewerkt. Maar opnieuw werd er verwarring gesticht. De mensen begrepen elkaar niet meer en het bouwgeroedschap maakte plaats voor vernietigende wapens. Ook deze toren, symbool van de Europese solidariteit, werd niet voltooid. Hij ging ten onder in de Eerste Wereldoorlog. Maar op zijn ruïnes zou een nieuwe toren gebouwd kunnen worden. Zweig heeft zich daar zelf met hart en ziel voor ingezet. Maar hij moest het meemaken dat de Tweede Wereldoorlog ook deze derde toren verwoestte. Gedesillusioneerd benam hij zich in 1942 van het leven.

Friedrich Dürrenmatt vertelt in zijn toneelstuk *Ein Engel kommt nach Babylon* (1957) hoe de machtige torenbouwer via dit toonbeeld van menselijk vermogen probeert het geluk af te dwingen. Maar uiteindelijk wordt het geluk, dat wordt gepersonifieerd door een engel, gegeven aan een machteloze bedelaar die de stad ontvlucht op weg naar de onbestemde toekomst van gevaren en belofte. Iets dergelijks klinkt ook door in het gedicht van de joodse dichter Hirsh Osherowitch, geschreven in Vilna ten tijde van de verdrukkingen onder Stalin. Hij geeft aan dat de bouwwerken van de machtigen ineen zullen storten. Slechts de dromen van de mens zijn onverwoestbaar. Daarin heeft de mens iets goddelijks.

1. Zie hierover Arno Borst, *Der Turmbau von Babel*, Stuttgart 1957-1963 (6 delen!) en de wat handzamere samenvatting door Sol Liptzin, *Biblical Themes in World Literature*, Hoboken New Jersey 1985, blz. 25-38 (daarvan is hier dankbaar gebruik gemaakt).

van dit hoofdstuk.** Het verhaal van de belofte aan Abram is ingekaderd door twee passages die nauw aan elkaar verwant zijn, namelijk Gen.11,27-32 en 12,4-9. In beide is sprake van een reis, die op nagenoeg dezelfde wijze wordt beschreven (11,31 en 12,5). In dit verband kan men het centrale gedeelte 12,1-3 zien als verklaring waar men de inspiratie vandaan haalde om de gestokte reis voort te zetten. Ook Terach was immers van plan geweest naar Kanaän te gaan. Maar hij kwam niet verder dan Haran. In feite was hij daarmee niets opgeschoten, want zowel Ur als Haran staan bekend als centrum van verering van de maangod. Om werkelijk verder te gaan en tot iets nieuws te komen is blijkbaar meer nodig. Daarover gaat het nu in Gen.12,1-3.

Door te letten op de context valt ook op dat de geschiedenis van Abram anders begint dan men misschien verwacht zou hebben, namelijk niet met het ^Vbij alle hoofdpersonen gebruikelijke "dit zijn de geboorten van ...", zoals bijv. in 11,27 bij Terach. De geschiedenis van Abram begint heel anders en wel met feit dat de Here hem aanspreekt. Dat is heel bijzonder zoals ook wordt opgemerkt in de Midrash: "Tien generaties waren er van Noach tot Abraham en de Heilige - gezegend zij Hij - sprak met geen van hen behalve met Abraham" (Bereshit Rabba 39).

Gezegend

In Gen.12 gaat het in de eerste plaats om de zegen die Abram krijgt. Juist als we letten op het verband met de "oergeschiedenis" valt het op dat deze zegen betrekking heeft op zaken waarover in Gen.3,16-19 een vloek werd uitgesproken. Deze vloek was gericht tegen de aarde, het verwekken van kinderen en de menselijke arbeid. Abram wordt gezegend met land, hij krijgt een nakomeling toegezegd bij wijze van uitzondering op de natuurwetten voor het verwekken van kinderen, en over de aardbodem klinkt nu niet meer de vloek over Adam maar de zegen over Abram. Tegenover het verhaal van God die zich in zijn vloek afwendde van de mens en zijn wereld staat hier het hoopvolle bericht van God die zich solidair verklaart met de mensheid.***

0 (Misschien is het juist op koningin-
dag aardig om aandacht te besteden aan
de betekenis van de zegen. Onze geluk-
wensen zijn immers ook een vorm van
zegenen.)

V in Genesis

De naam

De belofte van een grote naam herinnert niet alleen aan Gen.11,4 maar ook aan de "mannen van naam" uit Gen. 6,4. We zien dat steeds op belangrijke momenten in Gen.1-11 en in de verhalen van de aartsvaders hoe de naam, de verandering daarvan en de verklaring van de betekenis een rol spelen. Daarbij is er ook vaak een verband met Gods zegen (zie met name Gen.32,26-28). De geschiedenis van namen bereikt zijn hoogtepunt in de openbaring van Gods naam aan Mozes (ex.3).

- * G. von Rad, Das erste Buch Mose, ATD 2-4, Göttingen 101976, blz.116-118 en Theologie des Alten Testaments, München 81982, blz.174-178
- ** P.C. Beentjes, De eerste dag, jaargang VII, afl.3 (zomer 1983), blz.10; vgl. ook C. Westermann, Genesis, BK I/2, Neukirchen-Vluyn 1981, blz.167.
- *** Zie voor deze betekenis van het Hebreeuwse "zegenen" J. Scharbert in TWAT I, Sp.825 en 840; vgl. ook G. Wehmeier in THAT I, Sp.368-369.

Aanknopingspunten bij de tijd van het kerkelijk jaar

In de evangelielezingen in de tijd voor Hemelvaart gaat het door- gaans over de manier waarop Jezus zijn discipelen voorbereidt op zijn vertrek (Joh.16,5v.v.). Daarbij belooft Hij ze de Trooster (vgl. ook Joh.14,15 v.v.). De discipelen moeten nu verder zonder hun Heer. Ze moeten leren leven met en vanuit de belofte. Dat is te vergelijken met datgene waarvoor Abram staat. Het enige wat hij heeft is Gods woord. Pas gaandeweg ontvangt hij land en een zoon. En onderweg heeft hij nog tal van grote problemen te overwinnen. Gen.12-14 staat er vol van. Pas in Gen.15 lezen we van een tast- baar teken van Gods verbond, te vergelijken met wat de discipelen ervaren op het Pinksterfeest.

In Gen.12 lezen we hoe in Abram alle volkeren gezegend worden. Juist die gedachte van wereldwijd heil komen we ook tegen in de overige lezingen in het Nieuwe Lectionarium voor deze zondag, zij het dat het in beide gevallen gaat om een vers uit de context van de voorgeschreven perikoop. Het gaat hier om de vergadering van de apostelen te Jeruzalem, één van de oudste besprekingen over de spanning tussen Jodendom en christendom (Hand.15). Van doorslaggevend belang is hier het geloof dat "God van meet af aan erop bedacht geweest is een volk voor zijn naam uit de heidenen te vergaderen" (vs.14). En in het visioen van de nieuwe hemel en de nieuwe aarde zoals beschreven in Openb.21 is sprake van God die woont bij de mensen "en zij zullen zijn volken zijn en God zelf zal bij hen zijn" (vs.3).

Tenslotte kan hier nog gewezen worden op de overeenkomst tussen Gods bevel aan Abram om weg te gaan en Jezus' opdracht aan zijn discipelen vóór zijn hemelvaart: "gaat heen, maakt alle volken tot mijn discipelen" (Mat.28,19); een opdracht die gepaard gaat met zijn zegen (vs.20).

De vrome verbeelding over Abram

Het feit dat Abram al 75 jaar oud was toen hij gehoor gaf aan de oproep om uit Haran te vertrekken (Gen.12,4) roept de vraag op naar wat er vóór die tijd allemaal met hem is gebeurd. Net zoals dat bij de eerste dertig jaar van het leven van Jezus grotendeels het ge- val is, blijft dat in het duister. In de Joodse en de Islamitische traditie is deze leemte opgevuld met allerlei verhalen over Abrams optreden in Ur. Daarbij betoonde hij zich al vroeg een trouw en moeijg volgeling van de ene God. Reeds als kind zou hij tot het inzicht zijn gekomen dat er maar één god kan zijn. Eerst vereerde hij de sterren, maar hij ontdekte dat hun licht verbleekt bij dat van de maan. Dus veranderde hij van eredienst. Maar op haar beurt valt de maan weg bij het verschijnen van de zon en de zon blijkt machteloos ten opzichte van de wolken. Zo komt Abram tot de con- clusie dat er een onzichtbare god moet zijn die boven al deze na- tuurlijke machten ~~meet~~ staat.

Abram's vader zou een afgodsbeeldenwinkel hebben gehad. Abram werd ingeschakeld bij de verkoop, maar een ieder die een afgodsbeeld wilde kopen werd door hem afgeschrikt. Op een dag sloeg Abram alle beelden in de winkel van zijn vader stuk, op één na. In de handen van dat laatste beeld plaatste hij de stok waarmee hij de overige had vernield. Toen zijn vader hem ter verantwoording riep, ant- woordde Abram dat het ene beeld het gedaan had. Zijn vader zei dat [✓]zoiets niet kan. "Hoe kunt u dan", zei Abram, "zulke machteloze beelden erveren?"

Ook is er sprake van grote conflicten tussen Abram en [✓]Nimrod, die achter de bouw van de toren te Babel zou hebben gestaan. Al vóór Abrams geboorte zouden tovenaars Nimrod gewaarschuwd hebben voor zijn toekomstige tegenstander. Daarop besloot Nimrod alle pasge-

Veen bukk

borenen te laten doden, zoals later de farao en koning Herodes dat deden. Door de hulp van de engel Gabriël kon Abrams moeder aan deze maatregel ontkomen. Dezelfde engel speelde ook een rol bij de opvoeding van Abram.

Later protesteert Abram tegen de torenbouw. Hij wordt daarom, zoals Daniël, in een vuurover geworpen. Ook dit weet hij met hulp van engelen te doorstaan. Het zou vooral ook de dreiging van Nimrod zijn geweest die Abram ertoe bracht zijn woonplaats te verlaten.

In de Joodse traditie wordt Abraham ook wel tegenover Adam gesteld. Tegenover het verderf van het leven door Adam staat het nieuwe leven dat begint bij Abraham. Dit doet sterk denken aan wat Paulus in Rom.5 schrijft over Adam en Jezus. Zoals opgemerkt bij de exegetische notities bij Gen.12 (onder "Gezegend") ~~wordt~~ er in Gen.12, 1-3 eveneens verband gelegd tussen de vloek over Adam en de zegen over Abraham.

f. licht

(te zijn)

Zie over Abraham in Joodse, Islamitische en christelijke tradities Zoals gezegd is over Jozef en de aartsvaders. Phoenix bijbelpockets 4, Zeist 1962, blz. 31 v.v. en 83 v.v. en het themanummer over dit onderwerp van het tijdschrift Begrip, no.81 (sept./okt. 1986).

Over de gebeurtenissen zoals beschreven in Gen.11,1-9 is veel nagedacht en vooral veel gespeculeerd. Flavius Josephus meldt dat het initiatief tot de torenbouw uitging van Nimrod. Zijn bedoeling was het om een schuil- en opslagplaats te hebben bij een eventuele nieuwe vloed. In een zeventiende eeuwse Joods commentaar worden weer andere details toegevoegd. Zo zou de toren wel 40 km hoog zijn geweest en werd er bij de bouw niet veel gegeven om de dood van bouwlieden die naar beneden ~~stortten~~. Veel groter was de consternatie als er één van de grote stenen neerstortte, omdat het zoveel moeite kostte die naar boven te krijgen.

Het verhaal van de torenbouw te Babel is een blijvende inspiratiebron gebleken in de beeldende en literaire kunst.* Bij de verwerking van deze geschiedenis werden vaak parallellen gezien met gebeurtenissen uit de eigen tijd. Het gaat hier immers om een tijdloos gegeven: de spanning tussen wat een mens kan en mag, tussen mijn mogelijkheden en de beheersing daarvan.

De zestiende eeuwse dichter Edmund Spencer legt verband tussen Babel als de heerser van het oosten en Rome als Babel van het westen. Beiden zijn gevallen. Daartegenover staat Venetië dat wél blijft bestaan. Zijn grootheid is dan ook niet gebaseerd om kracht maar op verheven schoonheid.

John Milton greep het verhaal van Gen.11 aan om uiting te geven aan zijn anti-monarchistische gevoelens. De tyran die volgens de traditie de aanzet gaf tot de bouw wordt veroordeeld: God gaf de mens de heerschappij over de dieren maar niet over andere mensen. Mensen met een positiever oordeel over de monarchie wezen er daarentegen op dat er in de bijbel staat dat het initiatief uitging van de grote groep ("laten wij een toren bouwen") en dus juist niet van de ene heerser.

Goethe neemt het op voor de bouwers. De gedachte achter de torenbouw was dat ~~zijn~~ zijn wortels niet wilde verliezen. contact houden met de oorsprong, nu men noodgedwongen uit elkaar moest gaan op zoek naar weidegronden voor de kuddes.

Josef Ponten schreef zijn versie van het verhaal tijdens en na de eerste wereldoorlog. Het verhaal van de toren van Babel spiegelt voor hem de opkomst en neergang van het duitse rijk zoals dat onder Bismarck was ontstaan.

Stefan Zweig (Der Turm zu Babel) verkeerde in dezelfde situatie. Maar bij hem is het streven van de torenbouwers tot een voorbeeld. Na de mislukking in Babel duurde het duizende jaren voordat de mensen elkaar weer vonden in de eenheid van kunst, wetenschap en handel. Zo werd in Europa aan een nieuwe toren gewerkt. Maar opnieuw werd er verwarring gesticht. De mensen begrepen elkaar niet meer en het bouwgereedschap maakte plaats voor vernietigende wapens. Ook deze toren, symbool van de Europese solidariteit, werd niet voltooid. Hij ging ten onder in de eerste wereldoorlog. Maar op zijn ruïnes zou een nieuwe toren gebouwd kunnen worden. Zweig heeft zich daar zelf met hart en ziel voor ingezet. Maar hij moest het meemaken dat de tweede wereldoorlog ook deze derde toren verwoestte. Gedesillusionneerd benam hij zich in 1942 van het leven.

Friedrich Dürrenmatt vertelt in zijn toneelstuk "Ein Engel kommt nach Babylon" (1957) hoe de machtige torenbouwer via dit toonbeeld van menselijk vermogen probeert het geluk af te dwingen. Maar uiteindelijk wordt het geluk, dat wordt gepersonifieerd door een engel, gegeven aan een machteloze bedelaar die de stad ontvlucht op weg naar de onbestemde toekomst van gevaren en belofte. Iets dergelijks klinkt ook door in het gedicht van de Joodse dichter Hirsh Osherowitch, geschreven in Vilna ten tijde van de verdrukkingen onder Stalin. Hij geeft aan dat de bouwwerken van de machtigen ineens zullen storten. Slechts de dromen van de mens zijn onverwoestbaar. Daarin heeft de mens iets goddelijks.

V (vgl. Gen. 10, 8-10)

f vielen

o {

f men om

(vervoig "naast Gen.11")

6 } Weer een andere tegenstelling vinden we in enkele versregels van Henriëtte Roland Holst**:

Macht kan het rijk, macht kan het rijk niet bouwen,
geen stelsel kan 't. Hier geldt groot noch klein.
Liefde, geduld en onwrikbaar vertrouwen,
moeten daarvan de stenen zijn ...

Tenslotte wil ik hier nog de afbeelding noemen van de toren van Babel welke mij het meeste trof. Het is een karikatuur van Hans-Georg Rauch bij de Buchmesse van 1982: een toren reikend tot in de wolken opgebouwd uit (theologische?) boeken.

* Zie hierover Arno Borst, Der Turmbau von Babel, Stuttgart 1957-1963 (6 delen!) en de wat handzamere samenvatting door Sol Liptzin, Biblical Themes in World Literature, Hoboken New Jersey 1985, blz.25-38 (daarvan is hier dankbaar gebruik gemaakt).

** Geciteerd uit de ter linkerzijde reeds genoemde Phoenix bijbel-pocket, blz.130.